

Nəsiminin Azərbaycan-türk divanında rədif

Atəmi Mirzəyev

*AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə elmlər doktoru*

Məlumdur ki, nəzmin ilk və əsas şərti ritm və ahəngdarlıqdır. Məhz ritm və ahəng hesabına nəzm nəsrədən fərqlənir. Nəzmdə məna və məzmunla yanaşı, ahəng, ritm, söz və ifadə gözəlliyi, obrazlı deyim tərzə əsas sayıldığından o həm də ən zəngin və mükəmməl bədii dil sayılır. Doğrudur, klassik ədəbiyyatda səcli (qafiyəli) nəsr adlı bir forma vardır ki, orada da nəzmə məxsus bir sıra əlamətlər özünü göstərir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, bu forma çox məhdud bir dairədə – daha çox klassik üslubda yazılan nəsr əsərlərində işlək olmuşdur; xalq-danışq üslubunda yazılmış nəsr əsərlərində ondan istifadə edilməmişdir. Füzulinin anadilli bədii nəsrə buna parlaq nümunə ola bilər. Şairin həmin əsərlərində nəzmlə nəsrin sinkretik vəhdəti müşahidə edilir ki, bu da ancaq Füzuli kimi söz ustalarının nəsr dili üçün səciyyəvidir.

Nəzmdə səs, heca və söz təkrarları hesabına yaranan ritm və ahəngdarlıq onun təsir gücünü artıraraq daha oxunaqlı və yadda qalan edir ki, belə vasitələrdən biri də rədifdir. Rədif ərəb sözü olub, “cərgə, sıra, nizam”, “sonradan, arxadan gələn”, “sonra gələn sıra” mənalarını ifadə edir. Ədəbiyyat nəzəriyyəsinə aid kitablarda da, adətən, misraların sonunda qafiyədən sonra təkrar olunan söz və ifadələr rədif adlanır (7, s. 181; 8, s. 121; 14, s. 154). Rədif kimi təkrarlanan sözlər şeirdəki ahəngi gücləndirməklə yanaşı, onun təsirini, səslənməsini, musiqiliyini daha da artırır ki, bu da onu oxuyanın zövqünü oxşamış olur.

Divan şeirində əruz vəznə, qafiyə və rədif kimi ritm və ahəng yaradan vasitələrə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Çünki divan şeirində məzmunla yanaşı, söz və ifadənin deyim tərzə də əsas olmuşdur. Bir çox hallarda eyni rədifdən bir çox sənətkarlar istifadə edir ki, bu da divan şeirinə məxsus bir ənənə sayılmışdır. Bəzən şairlər arasında eyni rədifdə əsər yazmaq, bir növ, yarış məqsədi daşımış, müxtəlif şairlər tərəfindən eyni rədifli çoxlu şeirlər qələmə alınmışdır. Nəzirəçilik, eləcə də sələf-xələflik münasibətlərinin öyrənilməsində də rədiflərin xüsusi yeri vardır. Çox vaxt şeirin misra, beyt və bəndinin sonunda işlənən rədiflər onun mövzusunu da müəyyən etmiş olur, yəni rədifə əsasən şeirdə ifadə ediləcək fikir, yer alacaq mövzu haqqında fikir yürütmək mümkündür. Divan şeirində, xüsusilə qəzəl və qəsidə kimi janrlarda qələmə alınmış əsərlərdə rədifdən istifadə özünü daha qabarıq

göstərir. Təsədüfi deyil ki, belə şeirlər, adətən, rədifə görə də adlandırılır. Bu baxımdan klassik Azərbaycan divan şeirində lirik və fəlsəfi qəzəlin kamil nümunələrini yaratmış İmadəddin Nəsiminin (1369-1417) anadilli divanına daxil olan şeirlər mövzu, məzmun və poetik cəhətdən bənzərsiz nümunələr olmaqla yanaşı, həm də zəngin qafiyə və rədifləri ilə seçilən sənət inciləridir. Şairin divanında işlənən şeir şəkillərinin, demək olar ki, əksəriyyətində rədifdən istifadə edilmişdir. Nəsiminin “Sığmazam”, “Neylərəm”, “Yanaram”, “Ayrıılır”, “Mənəm, mən”, “Demişəm”, “İstəməz”, “Eyləmiş” və digər bu kimi yüzrlərlə qəzəlini nümunə olaraq göstərmək mümkündür.

Türk divan şeirində olduğu kimi, Nəsimi şeirində də istifadə edilən rədiflər ya səs, ya da sözlər şəklindədir. Səslər şəklində olan rədiflərdən bir neçə nümunəyə nəzər salaıq:

*Afərin olsun nigarın zülfü ilə qəşinə,
Gər macal bulsam həbibin çövriləydim başına.*
(11, s.51)

* * *

*Ey üzü gül, ləbləri mərcanımız!
Ey gözü nərgis, şəhi-məstanımız!* (11, s.77)

* * *

*Ey ləbin eyni abi-heyvandır,
Xızrı sor anı gör ki, nə candır.* (11, s.259)

Verilmiş birinci nümunədə mənsubiyyət və yönülük hal (-inə), ikincidə mənsubiyyət (-ımız), üçüncüdə isə şəxs-xəbərlilik şəkilçisi (-dır) rədif kimi işlənmişdir.

Sözlər şəklində olan rədiflərdən bəzi örnəklərə diqqət edək:

*Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam,
Gövhəri-laməkan mənəm, kövni məkanə sığmazam.*
(11, s. 319)

* * *

*Mən mülki-cahan, cahan mənəm, mən!
Mən həqqə məkan, məkan mənəm, mən!* (11, s. 337)

* * *

*Ayəti-sə'bül-məsanidir yüzün,
Otuz ikinin nişanidir yüzün.* (9, s. 827)

Təqdim edilən örnəklərdə sözlər şəklində olan rədiflər həm də müəyyən qədər Nəsimi şeirinin mənə və məzmunundan da xəbər verir. Birinci nümunə şairin dünyagörüşü və yaradıcılığı üçün ən səciyyəvi olan qəzəldən götürülmüşdür. Məlumdur ki, bu qəzəldə işlənən “iki cahan” deyimi öz ideya qaynağını vəhdəti-vücuda mülahizələrindən götürür. Şair “iki cahan” ifadəsi ilə “can” (ruh) və “cahan”ı (maddi aləm, kainat) nəzərdə tutmuşdur (5, s. 227). Bu baxımdan “Sığmazam” rədifi şeirin əsas mənə yükünün daşıyıcısı kimi çıxış edir; lirik qəhrəmanda iki cahan – maddi və mənəvi aləm sıgsa da, o özü bu cahana (varlığa və məkana) sığmır.

İkinci örnəkdəki “Mənəm, mən” rədifi də bilavasitə hürufilik ideyaları ilə bağlı olub Həllac Mənsurun “ənəlhəq” (“mən həqqəm, mən Allaham”) deyiminin məzmununu ifadə edir və şeirin əsas mənə yükünü özündə birləşdirir.

Şairin tuyuqlarından götürülmüş üçüncü örnək-dəki misralar isə “Nəsiminin hürufilik mövqeyindən şərh etdiyi təcəlli anlayışının ifadələridir. Otuz iki hərf, şairə görə, Xəliqin bəyanıdır” (15, s. 176).

Ümumilikdə, Nəsiminin istifadə etdiyi rədiflər onun dünyagörüşünün ifadəsi kimi özünü göstərir. Təsadüfi deyil ki, Nəsimi divanının tənqidi mətnini hazırlamış prof. H. Ayan bu məqama xüsusi diqqət çəkərək yazır: “Səməmi bir aşiq olan Nəsimi “Könül” sözünü çox sevmiş və onu çeşidli şəkillərdə rədif olaraq işlətməmişdir. “L” qafiyəsində sadəcə “könül” olaraq 6 dəfə tuyuqda; “könlümüz” şəklində “z” qafiyəsində 4 tuyuqda; “könlümi” olaraq da 5 tuyuqda rədif yapmışdır. Hürufilik inancının təbii bir nəticəsi olaraq insanın üzü ilə bağlı sözlərdən də qafiyə və rədifdə sıx-sıx istifadə etmişdir: “yüzün” sözü 16 tuyuqda rədif kimi işlənmişdir. “kirpügün” 2, “qaşların” 2, “ruhların” 2, “bənələrin” 2, “qəbəqəbun” 2, “gözün” və “gözlərin” 1, “sözün” 1, “sözlərin” sözləri 2 dəfə tuyuqlarda rədif kimi olmuşdur. Bunlardan başqa “imış” 12, “olmuşam” 5 dəfə tuyuqlarda rədif kimi işlənmişdir.

Bu rədiflərin hürufilik və vəhdəti-vücuda inancı ilə bağlı tuyuqlarda işlənməsi də diqqətdən kənarda qal-mamalıdır” (9, s. 83). Bu deyilənləri təkcə Nəsiminin tuyuqlarında istifadə etdiyi rədiflərə deyil, şairin qəzəllərində işlənən rədiflərə də aid etmək olar.

Nəsimi şeirində rədiflərdən danışarkən bir məqamı da diqqətdən kənarda qoymaq olmaz. Məlumdur ki, şairin şeirlərinin böyük bir qismi hürufilik ideyalarını təbliğ etmək məqsədi daşımışdır. Həmin ideyaları xalq arasında asan yaymaq üçün Nəsimi daha çox həcmə kiçik olan janrlara – qəzəl və tuyuqlara müraciət etmişdir. Eləcə də həmin örnəklərin tez əzbərlənməsini və xalq arasında yayılmasını sürətləndirmək məqsədilə şair söz formasında olan rədiflərə xüsusi üstünlük vermişdir.

Türk tədqiqatçısı M. Nuri Çınarçının prof. Hüseyn Ayanın hazırladığı Nəsimi divanının tənqidi mətninə əsasən apardığı hesablamalara görə, şairin anadilli divanında rədiflərdən istifadə belədir: səslər şəklində olan rədiflər şairin qəzəllərində 147, məsnəvilərində 76, müstəzadlarında 4; sözlər formasında olan rədiflər isə qəzəllərdə 201, məsnəvilərdə 34-dür (3, s. 19). Ancaq Nəsiminin tuyuqları bu hesablamada öz əksini tapmamışdır. Bizim hesablamalarımıza görə, şairin 168 tuyuğunda sözlər formasında olan rədif vardır. Göründüyü kimi, şair öz divanında sözlər formasında olan rədiflərdən daha çox istifadə etmişdir (9, s. 801-859).

Nəsiminin istifadə etdiyi sözlər formasında olan rədiflər olduqca rəngarəng və çoxçeşidlidir. Belə ki, onları bir neçə baxımdan təsnif etmək olar: 1. hansı nitq hissəsinə aidiyyətinə görə; 2. milli və ya alınma sözlərdən ibarət olmasına görə; 3. söz sayına görə. Nəsiminin istifadə etdiyi rədifləri nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, o, rədif kimi ən çox feillərdən istifadə etmişdir, məsələn: “Arzular”, “Ayrıılır”, “Bax”, “Bənzər”, “Bilür”, “Bilməz”, “Bulınmaz”, “Eylə”, “Eyləmə”, “Eylər”, “Eyləyəm”, “Eylədi”, “Eyləmiş”, “Etdilər”, “Dedi”, “Demişəm”, “Dedilər”, “Düşər”, “Düşmüş”, “Düşmüşəm”, “Gedər”, “Gəl”, “Gəldi”, “Gəlür”, “Gələ”, “Gəlmişəm”, “Girməz”, “Gördüm”, “Görün”, “Göstərür”, “İrməz”, “İrişdi”, “İstəmə”, “İstəməz”, “İstəyə”, “Oldı”, “Olur”, “Olmuşam”, “Olsun”, “Olmasun”, “Susadı”, “Tə'n edər”, “Tökülür”, “Uğrar”, “Yanaram” və s.

İsimlər: “Ağzunun”, “Alnına”, “Aşiq”, “Bənələrin”, “Cahandan”, “Dərvişlər”, “Dildardan”, “Xalun”, “Dişlərin”, “Eşq”, “Eşqinə”, “Könlüm”, “Könlümi”, “Gözün”, “Gözlərin”, “Kəpənək”, “Kirpügün”, “Qamə-tün”, “Qandur”, “Qaşların”, “Qəndinə”, “Qəbəqəbun”, “Ləbün”, “Nişanı”, “Nur”, “Söz”, “Sözün”, “Sözlərin”, “Surətin”, “Ruhların”, “Tabından”, “Zülfünə” və s.

Sifət və saylar: “Alınə”, “Gizlüdür”, “Xoşdur”, “Xoşmıdır”, “Qarasına”, “Çox”, “Otuz ikidir”, “Yedi (Yeddi)” və s.

Əvəzliliklər: “Bizə”, “Budur”, “Xandasan”, “Xanı”, “Xandadur”, “Kəndinə”, “Kimin var”, “Mənəm, mən”, “Mənəm”, “Məndədür”, “Nədür”, “Ol”, “Oldur”, “Sən”, “Sənün”, “Sənsüz” və s.

Köməkçi nitq hissələri: “Ancaq”, “Degül”, “Gərək”, “İçün”, “İlə”, “İsən”, “Kimi”, “Yenə”, “Yox”, “Yox imiş” və s.

Nümunələrdən də göründüyü kimi, Nəsiminin istifadə etdiyi rədiflər daha çox milli mənşəli sözlərdən ibarətdir. Həmin rədiflər içərisində alınma sözlər azlıq təşkil edir: “Aşiq”, “Bənlərün”, “Dərvişlər”, “Dildardan”, “Eşq”, “Eşqinə”, “Fətiyə”, “Fitnədür”, “Gül”, “Hə-nuz”, “Həmdəmdürür”, “Qamətün”, “Qə-mər”, “Ləbün”, “Mədəd”, “Məst”, “Mün-fəil”, “Müştaqəm”, “Nişanı”, “Nuriyam”, “Parəsi”, “Payünün”, “Rüxlərin”, “Şah Əli”, “Təmam” və s.

Nəsiminin istifadə etdiyi rədiflər söz sayı baxımından da diqqəti cəlb edir. Rədif təşkil edən sözlərin sayı baxımından təsnifatı belə müəyyənləşdirə bilərik: 1. bir sözdən ibarət olanlar; 2. iki sözdən ibarət olanlar, 3. üç sözdən ibarət olanlar; 4. dörd sözdən ibarət olanlar.

Bir sözdən ibarət olan rədiflər Nəsimi yaradıcılığında ən çox istifadə edilən nümunələrdir. Yuxarıda verilən nümunələrin, demək olar ki, hamısı (bir neçəsi istisna olmaq şərti ilə) bir sözdən ibarət rədiflərdir. Həmin rədiflərin işləndiyi bəzi beytlərə nəzər salaraq:

*Dilbəra, dil səndən özgə bir dəxi yar istəmər,
Çün müyəssər oldu vəslin, qeyri dildar istəmər.*
(12, I, s.64)

*Səndən iraq, ey sənəm, şamü səhər yanaram,
Vəslini arzularam, dəxi betər yanaram.*
(12, I, s. 127)

*Cəmalın təl'əti gülzarə bənzər,
Dodağın şərbəti xunxarə bənzər.* (11, s. 248)

Nümunələrdən də göründüyü kimi, hər bir beytdə işlənmiş rədif şeirin dilinə xüsusi bir ahəng gətirməklə onu daha oxunaqlı və yaddaqalan edir. Rədif təşkil edən sözlərin sayı çoxaldıqca şeirin dilindəki ritm və ahəngdarlıq daha da artır. Bu baxımdan iki sözdən ibarət olan rədiflərin işlənmiş olduğu nümunələr də diqqəti cəlb edir. Onlardan bir neçəsinə nəzər yetirək:

*Cananə mənim sevdiiymi can bilir ancaq,
Könlüm diləyin dünyada canan bilir ancaq.*
(11, s. 28)

*Fəraqi çəkməyən aşiq vüsalın qədrini bilmər,
Cəmilə olmayan vasil cəmalın qədrini bilmər.*
(11, s. 63)

*Ey nuri-dilü didə, didarinə müştaqəm
Vey yari-pəsəndidə, didarinə müştaqəm.*
(11, s. 138)

*Aləmdə bu gün səncləyən yar kimin var?
Gər var deyərsən, yox deməzəm, var, kimin var?*
(10, I, s.335)

*Surətin xətti-ilahi, anı nadan nə bilir?
Divi-məl'unsifət mə'niyi-Qur'an nə bilir?*
(12, II, s. 450)

Təqdim edilən nümunələrdə işlənmiş rədiflər şeirdə ifadə olunan fikri qüvvətləndirməklə yanaşı, şeirdəki ritmi, musiqililiyi təmin edir, qulağı oxşayır. İstifadə edilən rədiflərin birindən (“Didarinə müştaqəm”) başqa, qalanları xalq dilinə yaxın ifadələr olub, şeirin dilindəki xəlqiliyin göstəricisi kimi də diqqəti cəlb edir.

Nəsiminin divanında üç sözdən ibarət rədiflər də işləkdir. Onlar şeirin dilinə xüsusi ahəng qatır, onun mənimsənilməsinə, yadda qalmasını və tez əzbərlənməsinə təmin etmiş olur. Qeyd edildiyi kimi, şairin şeirlərinin çoxunun hürufilik ideyalarını xalq arasında yaymaq məqsədilə yazıldığını nəzərə alsaq, o zaman həmin örnəklərdə söz formasında olan rədiflərin üstünlük təşkil etməsi təsadüfi sayılmamalıdır. Üç sözdən ibarət rədiflərin işləndiyi bir sıra beytlərə diqqət edək:

*Mərhəbə, xos gəldin, ey dildar, xos gördük səni,
Xoşmusan, ey bərgüzidə yar, xos gördük səni.*
(12, I, s. 102)

* * *

*Yüzünü məndən nihan etmək dilərsən, etməgil,
Gözlərim yaşın rəvan etmək dilərsən, etməgil.*
(10, I, s.450)

* * *

*Ləbinə əhli-nəzər can dedilər, gerçək imiş,
Ağzına nüqtəyi-pünhan dedilər, gerçək imiş.*
(12, I, s.313)

* * *

*Ey könül, hər bivücuddan can umarsan, nə əcəb!
Bikərəmdən lütf ilə ehsan umarsan, nə əcəb!*
(11, s. 490)

Nəsiminin divanında az olsa da, dörd sözdən ibarət olan rədiflərə də rast gəlmək mümkündür. Onu da qeyd edək ki, belə rədiflərin işlənməsi şairin dini səciyyə daşıyan şeirləri üçün daha xarakterikdir. Məlumdur ki, divan və təriqət ədəbiyyatında əsas mövzusu on iki imam olan *duvaz, duvazdəh, duvazdəh imam, duvaz imam*, yaxud *duvazimam* adlanan forma vardır (1, s. 602; 2, s. 596; 6, s. 25) ki, Nəsimi yaradıcılığında da bu formadan istifadə edilmişdir. Ancaq çox təəssüflər ki, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında bu şeir forması haqqında indiyədək xüsusi olaraq bəhs edilməmişdir. Bu da, heç şübhəsiz, sabiq sovet dönməindən gələn ideologiya ilə bağlı olub, hələ də davam etməkdədir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda çap olunan Nəsiminin əsərləri içərisindən həmin örnəklər məqsədli şəkildə çıxarılmış, kütləvi nəşrlərə daxil edilməmişdir. Yuxarıda verilən adlarla tanınan şeirlərin hamısı on iki imamın tərifinə həsr edilmişdir. Həmin örnəklərin bir qismi ya yalnız həzrət Əliyə və imam Hüseynə, ya da ümumilikdə on iki imama həsr edilmişdir.

Duvazimamlarda ilk olaraq, birinci imam həzrət Əli əsil-nəcəbəti, şəxsiyyəti, fəziləti, islam tarixindəki mövqeyi, elmi, hünəri ilə bənzərsiz bir din rəhbəri kimi vəsf edilmişdir. Eyni vəziyyətlə Nəsiminin həzrət Əliyə həsr etdiyi duvazimamlarda da rastlaşırıq. Eləcə də onun divanında yer alan duvazimamların bir qisminə Məhəmməd peyğəmbərlə həzrət Əlinin adları qoşa verilmişdir. Şair bu məqamda dörd sözdən ibarət rədiflərdən bəhrələnir. Örnək olaraq onlardan ikisinin ilk beytlərinə diqqət edək:

*Hər dü aləm sərvərisüz, ya Məhəmməd, ya Əli,
Cümlənin həm möhtərisüz, ya Məhəmməd, ya Əli!*
[10, III, s. 153]

*Nuri-zati- kibriyasız, ya Məhəmməd, ya Əli,
Ənvəri-bədri-dücasız, ya Məhəmməd, ya Əli!*
[10, III, s. 315]

Nəsimi divanında həzrət Əliyə aid başqa duvazimamlarda da onun adı Məhəmməd peyğəmbərlə yanaşı verilir. Bu baxımdan şairin doqquz bənddən ibarət dördlüyündən birinin bütün bəndlərində nəqarət kimi işlənen dörd sözdən ibarət “*Qibləgahımdır Məhəmməd, səcdəgahımdır Əli*” (10, III, s. 320-321) misrası da təsadüfi sayılmamalıdır.

Beləliklə, Nəsiminin istifadə etdiyi rədiflərə nəzər saldıqda görürük ki, bu rədiflər heç də təsadüfi səciyyə daşımır. Onlar bilavasitə həm şairin şeirlərində yer alan fikir yükünün ifadəsinə, həm şeirlərin xalq arasında asan yayılmasına və əzbərlənməsinə, həm də onların ritm və intonasiya cəhətdən zənginliyinə xidmət etmişdir.

Öncə qeyd etdiyimiz kimi, divan şeirində xüsusi yer alan nəzirələrdə də rədiflər əsas idi. Bu baxımdan Nəsiminin anadilli divanında yer alan şeirlərində işlənməmiş rədiflər sonralar çoxlu sayda şairlər üçün ilham mənbəyinə çevrilmiş, eyni rədifli neçə-neçə əsərlər meydana çıxmışdır. Nəsimi irsinin tanınmış tədqiqatçısı fil.ü.f.d., dos. S.Şıxıyeva bu barədə yazır: “Şeyx İbrahim Gülşəni Bərdəyinin (XV əsr) dil, üslub, bədii tərtib və irfani məzmun baxımından ən dəyərli əsərləri Nəsimiyə yazdığı nəzirələrdir: “Didarinə müştəqəm”, “Gərəkmez”, “İmiş”, “Sığmazam”, “Göstərir”, “Düşmüşəm”, “Gerçəkmiş”, “Bulmuşam” və s.” (5, s. 244).

Onu da qeyd edək ki, istər ümumtürk, istərsə də Azərbaycan ədəbiyyatında Nəsimiyə nəzirə yazmaq, onun rədiflərini təkrar olaraq işlətmək bir ənənə halını almış, demək olar ki, sonrakı bütün yüzilliklərdə davam etdirilmişdir. Bu baxımdan XV əsr xüsusilə seçilir. “XV yüzillikdə yaşamış Azərbaycan şairlərindən Kişvəri, Bəsiri, Hidayət, Hamidi, Şahi kimi şairlərin əsərlərinin bir qismi Nəsimiyə yazılmış nəzirələrdir. Bəsiri (“İki surət xubdur həqdən bana olsa nəsim”), Hidayət (“Eyləmiş”), Hamidi (“İçində”), Şahi (“Eyləmiş”, “Sünbülün yanında hər su çeşmi-cadulardanmıdır?”)... Xüsusilə Nemətullah Kişvəri divanında Nəsimiyə yazılmış nəzirələr çoxluq təşkil edir. Kişvərinin “Gəlür”, “Xandasən?” (Nəsimidə: “Qandasən?”), “Üstünə”, “İlən” rədifli, “Ey cəmalun şəminə kövnu məkan pərvanəsi”, “Qulluğunda gərçi var, cana, bəsi təqsirimiz” kimi misralarla başlayan qəzəlləri onun Nəsimiyə yazdığı çoxsaylı nəzirələrdəndir. Xələfin epitet-xitablara müraciəti də onu Nəsiminin poetik ənənəsinə yaxınlaşdırır” (5, s. 245).

Şairin qəzəlləri ilə yanaşı, tuyuqlarına yazılan nəzirələrdə də eyni rədifdən sonsuz sayda istifadələr vardır. Hətta bəzən əlyazma nüsxələrində Nəsiminin qəzəlləri ilə yanaşı, tuyuqları da digər sənətkarların əsərləri ilə qarışq düşmüşdür (13). Eləcə də “XV

yüzdəyillikdə Türkiyədə yaşayıb-yaradan şairlərdən... Nicati də Rövşəni və Kişvəri kimi, Nəsimi tuyuqlarının rədifli ilə bağlı ənənəni davam etdirmişdir ("Bənlərin", "Zülfün", "Ləbin", "Ləblərin", "Çeşmə", "Gözün") (5, s. 245).

Cahanşah Həqiqi ana dilində olan şeirlərində Nəsimi təsiri altında olmuş, onun rədiflərindən həm qəzəllərində, həm də tuyuqlarında sıx-sıx bəhrələnməmişdir, məsələn: "Tə'n edər", "Mədəd", "Dedi", "Dedilər", "Demişəm", "İstəməz", "Eşq", "Sənin", "Ləbin", "Yüzün", "Könül" və s. (4).

Beləliklə, Nəsiminin zəngin ədəbi irsinin hər hansı bir sahəsinə nəzər saldıqda məlum olur ki, o bu sahədə öz sözünü demiş, tayı-bərabəri olmayan sənət inciləri yaratmışdır. Nəsimi şeiri həm də türk divan ədəbiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Şair bu ədəbiyyatın zəngin poetikasını tam mənimsəmiş, özünün yaradıcılığında onun bütün zənginliklərindən böyük sənətkarlıqla bəhrələnməmişdir. Bu bəhrələnmə hətta o dərəcədə olmuşdur ki, sonrakı şairlər başqa mənbəyə deyil, məhz Nəsimi irsinə müraciət etmiş, şairin ədəbi irsi bir çox şairlərin ilham qaynağına çevrilmişdir. Bu təzahürlər bütün yönləri ilə sonrakı ədəbiyyatda da müşahidə olunur. Eləcə də şairin şeir texnikasına məxsus rədif yaradıcılığına baxış da bunu bir daha sübut edir ki, Nəsimi irsi müxtəlif baxımlardan öyrənildikcə onun şairlik məharəti, söz demək qüdrəti hərtərəfli şəkildə üzə çıxacaq.

Ədəbiyyat:

1. Aca M., Gökalp H., Kocakaplan İ. Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi. İstanbul, 2012.
2. Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri. Hazırlayan: B.S.Özsoy. Ankara, 2011.
3. Çınarcı M.N. Nesiminin Farsca ve Türkçe Divanında Redif Meselesi / Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2010-2, Sayı: 20, s. 13-29
4. Həqiqi, Cahanşah. Seçilmiş əsərləri. Tərtib edənlər: Ə.Rəhimov, L.Hüseynzadə, Hacı Mail, Bakı, 2006.
5. Şıxıyeva S. İmadəddin Nəsimi // Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cildə, III cild, Bakı, 2009, s. 206-229, 237-251.
6. Mermer A., Keskin N.K. Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü. Ankara, 2011.
7. Mirəhmədov Ə. Ədəbiyyatşünaslıq. Ensiklopedik lüğət. Bakı, 1998.
8. Mir Cəlal, Xəlilov P. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, 2005

9. Nesimi. Türkçe Divanının Tenkitli Metni. Hazırlayan: H.Ayan. Ankara, 2014.

10. Nəsimi İmadəddin. Əsərləri. 3 cildə, elmi-tənqidi mətni tərtib edən: C.Qəhrəmanov. Bakı, 1973.

11. Nəsimi, İmadəddin. Əsərləri. Tərtib edən: H.Araslı. Bakı, 1973.

12. Nəsimi, İmadəddin. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə. Tərtib edən: H.Araslı. Bakı, 2004.

13. Rəhimov Ə. Cahanşah Həqiqinin şeirləri Nəsimi divanında // Azərbaycan mətnşünaslığı məsələləri, Bakı, 1979, s. 143-155.

14. Şəmsizadə N. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi (dərslik). Bakı, 2012.

15. Şıxıyeva S. "Otuz iki" sayının bədii-fəlsəfi mənə tutumu (Nəsimi şeiri əsasında) // Sivilizasiya, Bakı Avrasiya Universiteti. Bakı, 2016, № 4, s. 172-190.

Ataami Mirzayev

Rhyme-words in the Azerbaijani-Turkish divan of Nasimi

Summary

In Diwan poetry, elements as rhyme and rhyme-word (repeated voice after the rhyme) are of great importance. Because, in Diwan poetry along with poetic theme, the way of expressing the words and phrases are crucial, as well. Poems included in the creator of the perfect examples of the lyric and philosophical prosody in Azerbaijani literature İmadəddin Nasimi's Diwan, written in Azerbaijani, stand out, with regard to rich rhyme and repeated words and voices after the rhyme, along with being matchless masterpieces, in terms of theme, metaphorical statement, and poetical features.

Rhyme-words, made use of by the poet, in his poems, have been divided into two, as voices and words, in the article. Considering each one, author has provided related examples, too. Later on, these rhyme-words are being categorised with regard to parts of speech, origin, and number of words, and then, poem samples, concerning each, are being given. In addition, the influence of the rhyme-words, used by Nasimi, on following literature has been touched on, thus, regarding certain masters' creativity the matter of successor and predecessor has been identified. Finally, the writing points out that, Nasimi, not just due to the subject and idea, but also with his rhyme-words that he used in his poems, is a master who influenced the development of native literature, in a big way.